

Лінецька Ольга Олександрівна

студентка факультету психології, кафедра соціальної і прикладної психології
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ЗМІСТОВІ ТА ДИНАМІЧНІ ОЗНАКИ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ АВТОРСЬКОЇ МІФОТВОРЧОСТІ

В статті апробована програма комплексного дослідження можливостей індивідуальної авторської міфотворчості у формуванні гендерної ідентичності. Синтезування гендерних міфологем розглянуто не тільки в особистісній площині, але й в сенсі виходу на рівень індивідуальної духовно-катарсичної активності, який властивий суб'єкту міфотворчості. Отримані результати дослідження свідчать про те, що при вивченні змістових та динамічних ознак індивідуальної авторської міфотворчості молоді слід враховувати взаємодію архетипних змістів та суб'єктивного досвіду самоздійснення.

Ключові слова: суб'єкт індивідуальної авторської міфотворчості, психо-історична реконструкція, діалог культур, гендерна ідентичність особистості.

Проблема: необхідність доповнення основних змістових пластів дослідження міфу його суб'єктивною складовою, яка оприявнюється в індивідуальній авторській міфотворчості.

Мета: сформувані та апробувати програму комплексного дослідження можливостей індивідуальної авторської міфотворчості у формуванні гендерної ідентичності.

Завдання:

1) визначити основні теоретико-методологічні основи вивчення індивідуальної міфології в контексті діалогу культур;

2) з'ясувати роль гендерних складових в процесі індивідуальної авторської міфотворчості;

3) проаналізувати розвивальний потенціал індивідуального авторського міфу Леонардо да Вінчі та його вплив на студентів, що конструюють власну гендерну ідентичність;

4) здійснити психологічний аналіз змістових та динамічних ознак індивідуальної авторської міфотворчості за допомогою методів діалогічного дослідження.

Теоретичне та емпіричне дослідження змістових та динамічних ознак індивідуальної міфології повинно спиратися, перш за все на традиції історичної психології І. Г. Білявського та його послідовників. Це зумовлено не в останній мірі орієнтацією цієї наукової школи на синтез різних гуманітарних підходів до актуалізації культурно-історичного потенціалу особистості як представника певного покоління визначеної етнокультури та історичної епохи. В Одеській школі історичної психології особливий акцент ставиться на несвідомих компонентах ментальності, етнокультурній міфотворчості особистості та спільнот. Представники школи психоло-

гічної герменевтики, зокрема, Н. В. Чепелева, С. Ю. Гуцол та інші ретельно упорядкували різні напрями досліджень міфу. Вивчення міфології, не зважаючи на значну різноманітність та багатоаспектність точок зору в розумінні та викладенні представниками соціологічного (Е. Дюркгейм, Л. Леві-Брюль), структурного (К. Леві-Строс, Ж. Дюмезіль, Є. М. Мелетинський), порівняльно-антропологічного (Б. Малиновський, М. Мід, Дж. Фрезер, Е. Тейлор), діалектико-феноменологічного (О. Ф. Лосев), символічного (Е. Кассіер, М. Еліаде), психоаналітичного (З. Фрейд, О. Ранк, К. Г. Юнг), лінгвістичного (О. Фрейденберг, Р. Якобсон, Т. Себьок), семіотичного (Р. Барт, Ю. Лотман) напрямів, як і раніше викликає значний інтерес і спонукає до нових спроб дефініції суттєвих ознак міфу, виявлення ролі у розвитку сучасної людини [5]. Увага дослідників місця міфу та «міфоподібних» елементів у колективній та індивідуальній людській психіці зосереджувалася, зокрема, на проведенні емпіричних досліджень міфів (Б. Малиновський, М. Мюллер, Е. Б. Тайлор, Дж. Фрейзер); на вивченні особливостей міфологічного мислення (Ю. М. Лотман, Є. М. Мелетинський, Б. А. Успенський), функцій та значення міфів в історії культури (Е. Дюркгейм, Е. Кассіер, К. Леві-Строс, О. Фрейденберг), психологічних аспектів міфології (З. Фрейд, Е. Фромм, К. Г. Юнг), співвідношення міфології і релігії, філософії, поезії (Ф. Х. Кессіді, М. І. Стеблін-Каменський, С. А. Токарев), зв'язку міфу з несвідомими шарами людської психіки (М. Еліаде, Дж. Кемпбелл, Е. Нойман, К. Г. Юнг), специфіки міфологічної раціональності (Н. С. Автономова, Я. Е. Голосовкер). У рамках московсько-тартуської семіотичної школи (В. В. Іванов, Ю. М. Лотман, В. М. Топоров, Б. А. Успенський) було здійснено спробу реконструкції певних міфів засобами сучасної семіотики [3]. Однак, не зважаючи на таке широке предметно-понятійне поле вивчення міфу, він, з одного боку, потребує специфікації й конвенціоналізації власних сфер дотичності, з іншого — узагальнення й певної універсалізації наукового погляду на нього як на феномен, іманентно властивий людській психіці. Цим вимогам відповідає дослідницька парадигма етнокультурної міфотворчості особистості, яку розробляє О. В. Яремчук [6]. На сьогодні залишається актуальною суб'єктна складова міфотворчості, яка, на нашу думку, перш за все оприявнюється в індивідуальній авторській міфотворчості. Індивідуальний авторський міф ми розглядаємо як «переважно усвідомлюваний суб'єктом трансцендентний акт цілісного охоплення суб'єктивного екзистенційного досвіду (зокрема, особистісної міфології, особистісних смислів, свого покликання, ідеї, місця у світі і т. ін.), що об'єктивується найчастіше в автонаративі» [8, с. 263]. В ході дослідження ми підтвердили евристичний потенціал підходу до міфу й міфотворчості Одеської школи історичної психології. Історична психологія І. Г. Білявського надає можливість поєднати різні гуманітарні парадигми, зокрема:

- діалогічність за М. Бахтіним, В. С. Біблером, Г. В. Дьяконовим та ін.;
- суб'єктність (С. Л. Рубінштейн, К. О. Абульханова-Славська, Т. О. Татенко та ін.);

- психо-історична реконструкція як методичний прийом дослідження та спосіб ведення діалогу між представниками різних епох та культур;
- парадигма психології творчості й психології мистецтва (Л. С. Виготський, В. А. Роменець, І. Г. Білявський та ін.);
- гуманістична психологія й психологічні аспекти самоздійснення й саморозвитку особистості як автора власного життєвого шляху (А. Маслоу та його послідовники, Т. М. Титаренко, В. О. Татенко та ін.);
- юнгіанський підхід до процесу індивідуації як інтеграції свідомості з несвідомими вмістами чоловічого й жіночого начал у психіці особистості;
- парадигма етнокультурної міфотворчості та індивідуального авторського міфу, що розробляється у докторській дисертації О. В. Яремчук;
- соціально-психологічні дослідження гендерних стереотипів, ідентичності та Я-концепції;
- психологічна герменевтика та нарративна психологія (українські школи Н. В. Чепелевої, Т. М. Титаренко, І. Г. Білявський та його послідовники).

В якості орієнтиру власного дослідження ми беремо положення І. Г. Білявського про те, що реконструкція людського складу минулого полягає в описі та аналізі продуктів людської діяльності, взятих в їх дійсній різноманітності та конкретності, а не як результат експериментальних маніпуляцій, її мета — виявлення «определенних психічних сил» [1, с. 204]. Оскільки кожна людина та продукти її діяльності соціально-культурно обумовлені, несуть в собі відбиток та виступають у якості репрезентантів культури свого часу, то в психо-історичній реконструкції мова йде про міжкультурну взаємодію (дослідника й людей минулого). Тому процедура реконструкції й може визначатися як «діалог культур» [4].

З'ясовуючи роль гендерних складових в процесі індивідуальної авторської міфотворчості, ми доходимо висновку про значущість внутрішньої, імпліцитно властивої розвитку «Я» андрогінності. Традиційно гендерна ідентичність — це усвідомлення індивідом себе як представника даної статі, відчуття свого жіночого або чоловічого тіла, усвідомлення своєї приналежності до маскулінної, фемінної або андрогенної ролі у соціальному контексті. Чоловіче та жіноче в свідомості та несвідомому суб'єкта репрезентується в індивідуальному авторському міфі. Враховуючи ряд напрацювань в аналітичній психології, казкотерапії, інтегративній психології, конструктивній та онтопсихології щодо вивчення архетипного змісту несвідомого чоловіка та жінки, слід зазначити такі недоліки, як надмірна зануреність в соціально-рольову структуру та фрагментарність. Для нас важливим є синтез багатьох архетипів, а не вплив якогось одного в певний період життя. Описані архетипні змісти несвідомого в тій чи іншій комбінації із нашаруванням певного унікального суб'єктивного досвіду можуть складати індивідуальну міфологію особистості. При вивченні змістових та динамічних ознак індивідуальної авторської міфотворчості, ми враховуємо цілісну взаємодію архетипних змістів та суб'єктивного досвіду.

Для того щоб довести наявність розвивального потенціалу індивідуального авторського міфу Леонардо да Вінчі, ми використали психо-історичну

реконструкцію. Відтворення психічного складу особистості митця та архетипний аналіз його картин показав, що Леонардо на протязі свого життя пройшов всі 4 стадії індивідуації: I стадія (формування Персони) — «Поклоніння волхвів»; II стадія (розкриття Персони та зустріч з Тінню) — «Мадонна в гроті»; III стадія (пізнання Аніми) — «Мона Ліза», IV стадія (здобуття Самості) — «Іоанн Хреститель». Таким чином, можна припустити, що успішно пройдені стадії індивідуації призвели до здобуття Самості Леонардо і, як наслідок, до гармонійності його особистості. Індивідуальна авторська міфотворчість тісно пов'язана з духовно-катарсичною діяльністю. На думку Б. С. Біндер, естетичний катарсис — це специфічне переживання трансценденції, яке з'являється завдяки актуалізації метапотреб особистості засобами мистецтва [2], внаслідок цього відбувається гармонізація особистості через співпрацю суб'єкта індивідуальної авторської міфотворчості з міфологемами й символами власного несвідомого. Розвивальний потенціал індивідуального авторського міфу Леонардо да Вінчі та його вплив на студентів, що конструюють власну гендерну ідентичність, було підтверджено на основі результатів зворотнього зв'язку випробуваних.

Психологічний аналіз змістових та динамічних ознак індивідуальної авторської міфотворчості включив цілий комплекс методів, а саме: метод психо-історичної реконструкції, метод архетипів та елементи символічного аналізу, тестування, діалогічний опитувальник з елементами психологічної герменевтики у співавторстві з О. В. Яремчук, метод ампліфікації і контент-аналіз. Метод психо-історичної реконструкції (Білявський І. Г., Роменець В. А., Чапа М.-Л. А., Кольцова В. О.) був використаний нами для об'єктивації психічного складу особистості Леонардо да Вінчі, оприятеного в продуктах його творчості (картинах). Цей метод допоміг висунути гіпотезу про відбиття стадій процесу індивідуації художником у етапних полотнах: «Поклоніння волхвів», «Мадонна в гроті», «Мона Ліза», «Св. Анна з Марією та дитям Христом», «Іоанн Хреститель». Метод архетипів (К.-Г. Юнг) використовується при вивченні індивідуальної авторської міфотворчості Леонардо да Вінчі, зокрема, розглядаються феноменальні прояви архетипів Тіні, Аніми/Анімуса, Старого Мудреця та інш. Крім того, елементи цього методу задіяні в обробці матеріалів емпіричного дослідження процесів індивідуального смислоутворення студентів в ході діалогічної взаємодії з індивідуальним авторським міфом Леонардо. Контент-аналіз застосовувався для вивчення й узагальнення змісту отриманих матеріалів емпіричного дослідження. Тестування (О. І. Мотков «Особистісна біографія», О. Л. Кустова «Дослідження гендерних стереотипів методом особистісного семантичного диференціалу»). Діалогічний опитувальник з елементами психологічної герменевтики у співавторстві з О. В. Яремчук дав можливість виявити індивідуальні смисли, що актуалізувалися в ході сприйняття картин і розкривали смислове поле гендерної ідентичності випробуваних. Метод ампліфікації (Мод. методика ініціювання смислоутворення О. М. Лозової) як розширення смислового поля гендерних уявлень групи завдяки ініціюванню смислоутворення. Дослідження складалося з таких етапів:

1. Діагностика за допомогою методики О. І. Моткова «Особистісна біографія». Обрані показники за шкалами «трансформація особистості» та «гармонійність особистості і життя».

2. Виконання методики «Дослідження гендерних стереотипів методом особистісного семантичного диференціалу» О. Л. Кустової, направленої на реконструкцію індивідуальної системи значень досліджуваних. Обрані фактори: соціальний статус, емпатійність, маскуліність, фемінність та андрогінність. Саме ці змістові складові гендерної ідентичності мають безпосереднє відношення до актуалізації етнокультурного міфотворчого потенціалу в діалогічній взаємодії з продуктами індивідуальної авторської міфотворчості.

3. Застосування діалогічного опитувальника з елементами психологічної герменевтики дало змогу нам виявити суб'єктивний зміст елементів картин, поживати рефлексію власного міфу досліджуваними та спонукати їх до інтерпретації оприявлених символів та архетипів. Обробка результатів за допомогою контент-аналізу і на наступному етапі.

4. Використання модифікованої методики ініціювання смислоутворення О. М. Лозової з метою стимулювати розширення смислового поля гендерних уявлень студентів.

5. Написання досліджуваними наративів на тему «Чоловіче та жіноче в епоху Відродження і в наш час» дало змогу узагальнити всі напрацювання попередніх етапів й вивести усвідомлення гендерної проблематики на новий рівень, цілісно оприявлений в авторському тексті есе. При їх обробці була застосована техніка компресії текстів за Беляніним В. П. [5], що включала в себе стиснення змісту наративів до ключових символічних формулювань, відбиваючих концентрований гендерний смисл. Фіксувались й оцінювались: наявність метафор, бінарних опозицій та використання стереотипів масової свідомості.

У зв'язку з націленістю даної роботи на опрацювання окремих випадків, висновки щодо індивідуального смислового вмісту гендерної ідентичності, які постали з індивідуального авторського міфотворення окремих досліджуваних, представлені у вигляді: по-перше, індивідуальних метафор; по-друге, цілісних міфологем; по-третє, індивідуальних смислів й цінностей, які усвідомлювались в ході ініціювання смислоутворення. Ці результати надають можливість прогнозувати напрями й зміст формування особистісної гармонійності в подальшому міфотворенні. Вивчення змісту індивідуальних авторських міфів студентів за допомогою методів діалогічного дослідження показало перспективність доповнення основних змістових пластів дослідження міфу його суб'єктивною складовою, яка оприявнюється в індивідуальній авторській міфотворчості. Основний акцент ми робили на досліджуваних з високими показниками за шкалами «гармонійність особистості і життя» та «андрогінність». Співвіднесення високого показника за шкалою «гармонійність особистості і життя» з високим рівнем андрогінності випробуваних було виявлено у 1/5 вибірки (4 осіб). Співвіднесення середнього показника за шкалою «гармонійність особистості і життя» з середнім рівнем андрогінності — у 7 осіб. Співвідне-

сення низького показника за шкалою «гармонійність особистості і життя» з високим рівнем андрогінності — у двох осіб. Співвіднесення низького показника за шкалою «гармонійність особистості і життя» з низьким рівнем андрогінності — у однієї особи. Співвіднесення середнього показника за шкалою «гармонійність особистості і життя» з високим рівнем андрогінності — у п'яти осіб. Співвіднесення середнього показника за шкалою «гармонійність особистості і життя» з низьким рівнем андрогінності — у однієї особи. Співвіднесення кількісних показників андрогінії з їх змістовим наповненням показало слухність підключення якісних методів дослідження для з'ясування потенціального розвитку особистості за допомогою вивчення індивідуальної авторської міфотворчості, а саме — перспективність доповнення дослідження міфу його суб'єктивною складовою. Оскільки у особистостей з одним і тим же кількісним результатом за методиками О. І. Моткова та О. Л. Кустової було різне змістове наповнення індивідуального авторського міфу щодо гендеру. Проведення контент-аналізу дало нам такі результати. Було виявлено картину, яка найбільш резонувала з індивідуальним авторським міфотворенням досліджуваних («Мадонна в гроті»), це прослідковувалось через спадкоємність смислів її на наступних етапах дослідження. Спадкоємні смисли найбільш частотними виявились у різних досліджуваних, незалежно від їх показників за шкалами методик О. І. Моткова та О. Л. Кустової. Можливо, такий результат свідчить про актуальність контакту з Тінню на різних етапах процесу індивідуації, тому що ресурс цього архетипного вмісту є необхідним для просування шляхом підвищення власної гармонійності. Серед них переважають такі: символ спокою, материнства, захисту, ніжності, що свідчить про актуальність самого смислового поля для досліджуваних. Поєднання материнських символів з ідеєю опрацювання Тіні спонукає до висновку про важливість для випробуваних контакту з тіньовими вмістами власного «Я» для того, щоб відчувати зв'язок з материнським началом, яке надає енергетичний імпульс для творчості.

Конкретним прикладом такого інтерпретування актуалізації культурно-історичного й особистісного потенціалу можна вважати наступний зразок:

«У наративі досліджуваної № 1 було виявлено символ потягу («Союз женского и мужского представляется мне как поезд. Мужчина-локомотив, а женщина — вагончики. Мужчина видит цель, определяет путь, а женщина идет за ним...»). Потяг похідний від колісниці, образ якої символізує можливість пересуватися не тільки в просторі, а й у часі, задіюючи часо-просторовий вимір, тому ми почнемо аналіз із змісту символу колісниці. Колісниця у Платона виступає алегорією душі; атрибут богів, метафора духовного пошуку, руху у напрямі до високих цінностей, метафора саморозкриття. Колесо — образ циклічного ритму та неперервності розвитку. Шлях — символ життя та долі людини, універсальний образ зв'язку між двома точками простору, долаючи який людина набуває досвід та мудрість. Шлях також служить символом вчення, закону. Потяг, як відомо, складається із вагончиків та локомотиву, тому цей символ є інтегративним. Локомотив зроблений завдяки зусиллям людей і замінює «тварин-

ну природу» (як відомо, коні в колісниці — це інстинкти, за Платоном) та уособлює чоловічий принцип. Отже, самовдосконалення досліджуваної № 1 можливе завдяки: по-перше, співпраці з іншими людьми; по-друге, шляхом внутрішньої інтеграції матеріального та духовного й чоловічого та жіночого. Ідея духовного пошуку на шляху самовдосконалення підтверджується тим, що потяг асоціюється зі змією. Змія є символом Самості (Уроборос). У давніх цивілізаціях сходу вона є уособленням мудрості. Змія пов'язана з чоловічим та жіночим началом і може свідчити про виражену психологічну андрогінність досліджуваної».

Висновки. На нашу думку, основними теоретико-методологічними основами вивчення індивідуальної міфології в контексті діалогу культур є психо-історична реконструкція (І. Г. Білявський) як методичний прийом дослідження та спосіб ведення діалогу між представниками різних епох та культур; юнгіанський підхід до процесу індивідуації як інтеграції свідомості з несвідомими вмістами чоловічого й жіночого начал у психіці особистості; парадигма етнокультурної міфотворчості та індивідуального авторського міфу, що розробляється у докторській дисертації О. В. Яремчук. Враховуючи ряд напрацювань в аналітичній психології, казкотерапії, інтегративній психології, конструктивній та онтопсихології щодо вивчення архетипного змісту несвідомого чоловіка та жінки, слід зазначити такі недоліки, як надмірна зануреність в соціально-рольову структуру та фрагментарність. Перспективним у гендерній площині виявляється синтез багатьох архетипів, а не вибіркового впливу визначених архетипів в певні періоди життя. Архетипні змісти несвідомого в тій чи іншій комбінації із нашаруванням певного унікального суб'єктивного досвіду можуть скласти індивідуальну міфологію особистості. При вивченні змістових та динамічних ознак індивідуальної авторської міфотворчості, слушно враховувати цілісну взаємодію архетипних змістів та суб'єктивного досвіду. При з'ясуванні ролі гендерних складових в особистісному просторі суб'єкта змістові та динамічні ознаки індивідуальної авторської міфотворчості поклали у вигляді: індивідуальних метафор, цілісних міфологем та індивідуальних смислів й цінностей, які усвідомлювались в ході ініціювання смислоутворення. Синтезування нових особистісних смислів відбувається в ході перетворення особистого міфу досліджуваних в індивідуальний авторський. Отримані результати свідчать про перспективність доповнення змістових пластів дослідження міфу його суб'єктивною складовою, яка оприявнюється в індивідуальній авторській міфотворчості. В особистостей, які виявили близькі за основними шкалами методик О. І. Моткова та О. Л. Кустової результати, виявилось різне змістове наповнення індивідуального авторського міфу щодо гендеру. І цей факт дає підстави припустити необхідність більш глибокого вивчення міфологічного контексту саморозвитку особистості. В подальших дослідженнях планується з'ясувати можливості розвивального потенціалу індивідуальної авторської міфотворчості представників різних епох.

Список використаних джерел

1. Белявский И. Г. Проблемы исторической психологии / И. Г. Белявский. — Издательство Ростовского университета, 1982. — 224 с.
2. Биндер Б. С. Эстетический катарсис и проблемы самоактуализации личности / Б. Биндер // Журнал практикующего психолога: сборник. — К. : [б. и.], 1997. — Вып. 3. (Книжкова друкарня наукової книги). — С. 16–31.
3. Гуцол С. Ю. Трансформація особистісного міфу як засіб розвитку особистості: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. — К., 2004. — 225 с.
4. Кольцова В. А. История психологии: Проблемы методологии / В. А. Кольцова — М.: Институт психологии РАН, 2008. — 512 с.
5. Чепелева Н. В. Проблемы психологической герменевтики: Монография / Н. В. Чепелева, Т. М. Титаренко, М. Л. Смутьсон, В. В. Андрієвська и О. О. Зарецька ; В.о. АПН України. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. — К.: Міленіум, 2004. — 276 с.
6. Яремчук О. В. Суб'єктивний образ світу та етнокультурна міфотворчість особистості в її саморозвитку / О. В. Яремчук // Психологія особистості. — 2010. — № 1. — С. 69–78.
7. Яремчук О. В. Індивідуальна міфологія та культурно-історичний потенціал особистості / Яремчук О. В., Лінецька О. О. // Психологічні перспективи. — 2011. — № 6. — С. 110–122.
8. Яремчук О. В. Індивідуальна авторська міфотворчість як самоініціація особистості в культурі / О. В. Яремчук // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави: Зб. наук. праць / За заг. ред. М. М. Слюсаревського, Упоряд. Л. А. Найдьонова, Г. В. Мироненко. — К.: Міленіум, 2009. — Вип. 9. — 280 с. — С. 261–270.

О. Линецкая

студентка факультета психологии

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЕ И ДИНАМИЧЕСКИЕ ПРИЗНАКИ ИНДИВИДУАЛЬНОГО АВТОРСКОГО МИФОТВОРЧЕСТВА

Резюме

В статье апробирована программа комплексного исследования возможностей индивидуального авторского мифотворчества в процессе формирования гендерной идентичности. Синтезирование гендерных мифологем рассмотрено не только в личностной плоскости, но и в смысле выхода на уровень индивидуальной духовно-катарсической активности, который присущ субъекту мифотворчества. Полученные результаты исследования свидетельствуют о том, что при изучении содержательных и динамических признаков индивидуального авторского мифотворчества молодежи следует учитывать взаимодействие архетипических содержаний и субъективного опыта самоосуществления.

Ключевые слова: субъект индивидуального авторского мифотворчества, психо-историческая реконструкция, диалог культур, гендерная идентичность личности.

O. Linetskaya

student of Psychological Faculty

Odessa National I. I. Mechnikov University

CONTENT AND DYNAMIC SIGNS OF INDIVIDUAL MYTHOLOGY

Summary

In the article the program of complex research of possibilities individual author's myth's creation in formation of gender identity is approved. Synthesizing gender myth's is considered not only in a personal plane, but also in sense of an exit on level individual spiritually-katarsicheskoy activity which is inherent in the subject myth's creation. The received results of research testify that at studying of content and dynamic signs individual author's myth's creation the youth should consider interaction archetypes maintenances and subjective experience of self-realization.

Key words: subject individual author's myth's creation, psycho-historical reconstruction, dialogue of cultures, gender identity of the person.